

Quo vadis, knihovnice a knihovníku, v lektorské roli?

Pavλίna Mazáčová

KISK FF MUNI

mazacova@phil.muni.cz

Na co zaměříme pozornost?

- Kontexty současného vzdělávacího prostředí
- Fenomény a výzvy digitálního věku v novém RVP ZV
- Data z ČŠI využitelná v praxi učících knihovnic a knihovníků
- Inspirace pro knihovní edukační praxi

ČŠI – Vzdělávání v datech

Šetření ČŠI – Digitální kompetence a informatické myšlení žáků ZŠ a SŠ (2025)

- **Problémy** – výchova žáků v oblasti rozvoje digitálních kompetencí v mimoškolním prostředí
- **Nezdravý přístup** k četnosti a charakteru využívání digitálních technologií
- **Zvyšování závislosti žáků** na digitálních technologiích
- **Etické a bezpečné chování** v kybernetickém prostoru
- **Rodiče** – nevěnují tématu digitálních kompetencí svých dětí patřičnou pozornost, nedávají důležitost
- **Digitální technologie nejsou ve výuce využívány efektivně** a jen „nahrazují“ původní nástroje
- Učitelé mohou **nechtěně přispívat** k nadužívání digitálních technologií žáky

Jak mluví data?

Inspekční činnost zachycená ve zprávách ČŠI

Během výuky **nejsou dostatečně rozvíjeny** digitální spolupráce žáků a související komunikace ve vazbě na výuku a učení

Učitelé do vzdělávání **jen omezeně zařazují** aktivity tzv. konektivismu (např. týmová práce na sdíleném digitálním výstupu, komunikace v reálném i online prostředí)

Pro rozvoj digitálních kompetencí žáků přitom učitelé mohou uplatňovat systematický přístup **již od základních informačních dovedností**

Např. pravidelná práce s přihlašovacími údaji, budování návyků při vyhledávání informací a jejich ověřování, stanovení pravidel pro úpravu digitálního obsahu apod.

Impuls pro knihovny?

Je využívání osobních zařízení žáků
nebo umělé inteligence
příležitost, či hrozba?

Jak mluví data?

Inspekční činnost ČŠI

- V hodinách mimo informatické předměty jsou osobní digitální technologie žáků **(princip BYOD) využívány jen omezeně**
- **Postoje učitelů** k možnosti žáků využívat osobní digitální technologie jsou sice různé, dle žáků většina učitelů takový **přístup nepovoluje**
- **Důvody pro omezení využívání mobilních telefonů** žáků v prostředí školy – narušování výuky a rozptylování koncentrace žáků na učení, ohrožení kybernetické bezpečnosti žáků i učitelů (např. pořizování a sdílení nevhodného digitálního obsahu), snížení míry sociálních kontaktů a obavy ze vzniku nebo posilování závislostního chování

Jak mluví data?

- **V přímé souvislosti se vzděláváním (ve škole i mimo ni) nevyužívají žáci digitální technologie více, než by chtěli**
- **Škola není zásadním zdrojem** nadměrného užívání digitálních technologií
- **Téměř dvě pětiny učitelů škol označily své obavy** ze zvyšování závislosti žáků na digitálních technologiích **za překážku** ideálního a zodpovědného využívání digitálních technologií ve výuce

Kvalita vzdělávání v ČR (ČŠI)

Základní školství – vzdělávací výzvy

Formálnost podpůrných opatření, absence jejich evaluace

Nedostatečná individualizace vzdělávání a identifikace nadaných

Menšinové zapojení asistentů pedagoga do plánování a evaluace výuky

Nárůst rizikového chování žáků – agrese, záškoláctví a kouření

Aktuální otázka – **bezpečné** školní prostředí

Na druhém stupni ZŠ a víceletých gymnáziích stále **převaha tradičních metod a forem výuky**

Nedostatečná podpora rozvoje samostatnosti žáků, klíčových kompetencí a funkčních gramotností

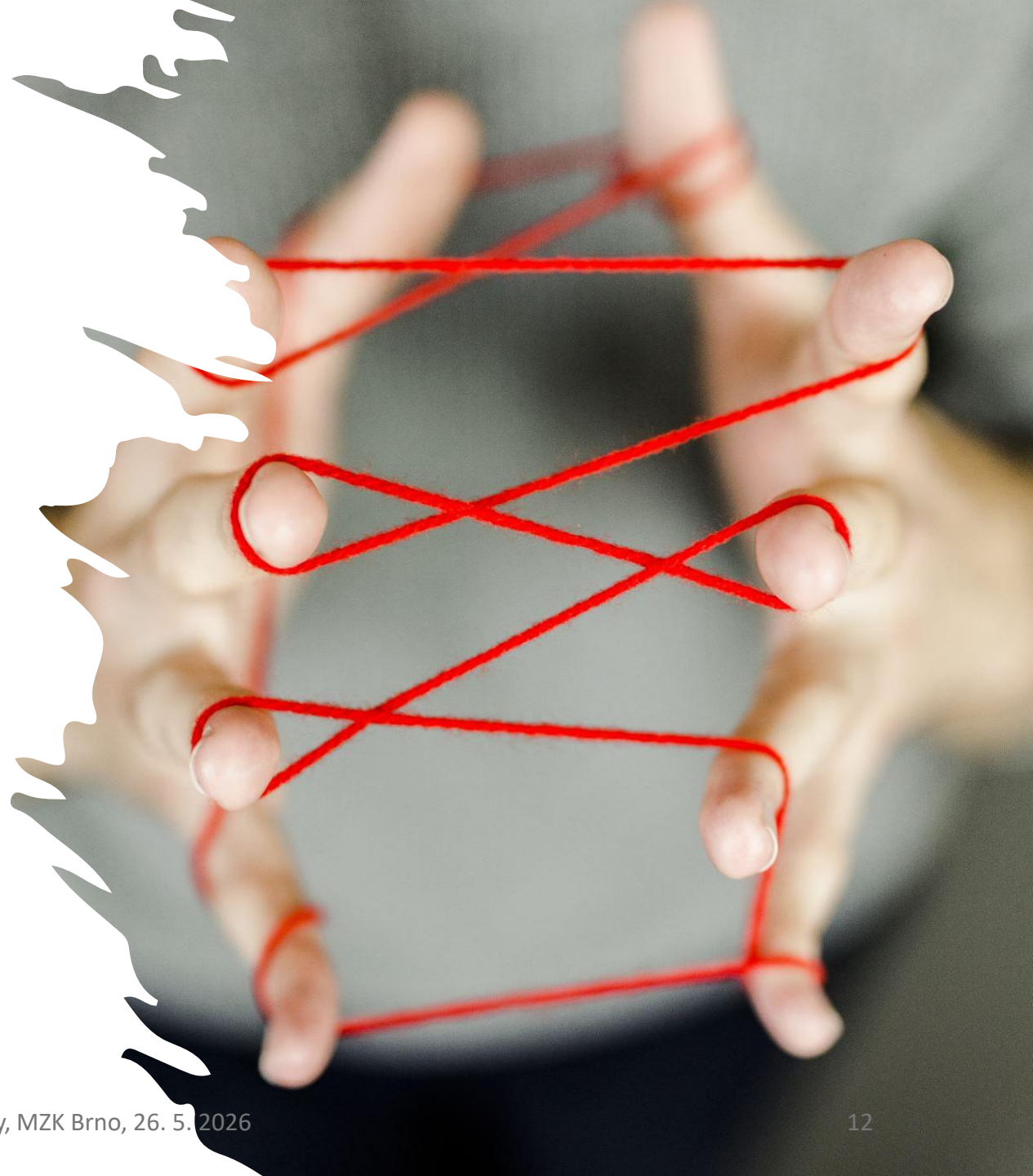
Střední školy – vzdělávací výzvy

- **Formální přístup** k tvorbě a využívání školních vzdělávacích programů
- **Nedostatečný individuální přístup** k žákům a jejich potřebám
- **Nedostatečná identifikace žáků nadaných** a mimořádně nadaných a nedostatečné zajištění rozvoje jejich potenciálu
- Pokračující **pokles efektivity výuky** – oblasti motivace, kognitivní aktivizace, klimatu výuky, (kurikula)
- **Pedagogové nevyužívají efektivních metod a forem výuky**
- **Růst podílu škol s případy rizikového chování žáků** – kyberšikana, verbální agrese, problémové užívání technologií, sebepoškozování

**Odolnost
a wellbeing**

–

**nejen osobní výzvy
žáků**

Obsahově nový prvek RVP ZV

Východiska z dat – nízká sebedůvěra žáků; obava z chyb; negativní dopad na experimentování; strach přijít s vlastním nápadem

Resilience (odolnost)

- Utváření fyzické i psychické odolnosti, rozvoji zdravých vztahů, zvládání obtížných situací a přizpůsobení se proměnlivému světu

Vzdělávací oblasti a průřezová témata

- Cílená práce se stresem, budování sebedůvěry, schopnosti reagovat na složité okolnosti bez předsudků a stereotypů

Profil absolventa ZŠ: Absolvent ZŠ by měl zvládat péči o své zdraví a pohodu i aktivně usilovat o bezpečí druhých

Jeden z cílů základního vzdělávání – rozvíjet psychickou i tělesnou zdatnost a adekvátně reagovat na různé životní okolnosti

Podpora odolnosti (resilience) v RVP ZV

Součást širšího
školního klimatu

Podpora spolupráce,
důvěry, otevřenosti
a vzdělávacích
výsledků

Rozvoj schopnosti
překonávat překážky

Učení se z chyb

Přizpůsobení se novým
situacím

Nacházení síly
pokračovat i přes
nezdary

Rozvoj růstového
myšlení

Podpora žáků při
zvládání stresu a
budování jejich emoční
stability

Klíčová kompetence osobnostní a sociální

ODO

Resilience: odolávání obtížným situacím

Charakteristika složky klíčové kompetence

Gradační očekávaný výsledek učení se zaměřuje na rozvoj resilience prostřednictvím práce na psychické odolnosti a postupném překonávání překážek.

Očekávané výsledky učení:

1. stupeň, 5. ročník (ZV5)

KOS-ODO-000-ZV5-001

Reflektuje obtížné situace, do kterých se dostává.

2. stupeň, 9. ročník (ZV9)

KOS-ODO-000-ZV9-001

Rozvíjí vlastní psychickou a fyzickou odolnost.

Odolnost v průřezových tématech RVP ZV

Téma Péče o sebe a druhé

- Žáci se učí reflektovat své potřeby i potřeby okolí, podporují ve třídě příznivý klimatický prostor a trénují sociálně interakční dovednosti (spolupráci, diskusi či naslouchání)
- Žáci jsou vedeni k rozvíjení schopnosti adaptovat se na změny a zvládat tlak digitálních technologií

Téma Společnost pro všechny

- Žáci pracují s rozmanitostí názorů a přístupů svého okolí i médií.
- Získávají odolnost vůči manipulaci a učí se demokratickému způsobu rozhodování a spolurozhodování

Resilience ve vzdělávacích oblastech RVP

Člověk, jeho osobnost a svět práce

- Žáci si osvojují dovednosti **plánovat vlastní budoucnost** a kariéru
- Žáci se učí **lépe pracovat s nejistotou a tlakem** náročných životních změn
- **Praktický nácvik** činností, projekty či zpracovávání osobního portfolia jim pomáhají nacházet sebedůvěru i stabilitu

Člověk, zdraví a bezpečí

- Žáci se seznamují s **krizovými situacemi**
- Žáci diskutují o vhodných postupech a jednáních a získávají **praktické zkušenosti při nácviku různých modelových situací**

Profil absolventa základního vzdělávání

Žák, který úspěšně ukončil základní vzdělávání, **si osvojil** společný obsahový základ – klíčové kompetence, základní gramotnosti, **obsah vymezený v jednotlivých vzdělávacích oborech a průřezových tématech**, které mu mimo jiné umožňují:

- utvářet a rozvíjet okruh vztahů
- respektovat jiné lidi bez předsudků a stereotypů
- rozvíjet vlastní fyzickou a psychickou odolnost
- aktivně se rozhodovat ve prospěch vlastního zdraví a bezpečí (i druhých)
- utvářet osobní pohodu (wellbeing)

Tabulka dle PISA – aspekty odolnosti

Houževnatost (Perseverance)	Emoční stabilita (Emotional control)	Odolnost vůči stresu (Stress resistance)
▪ <i>Na úkolu pracuji tak dlouho, dokud není hotový.</i> ▪ <i>V případě náročnější práce vynaložím více úsilí.</i> ▪ <i>Úkoly, které jsem začal/a, dokončím, i když mě začnou nudit.</i> ▪ <i>Jakmile práce začne být příliš složitá, skončím s ní.</i> ▪ <i>Jsem vytrvalejší než většina lidí, které znám.</i> ▪ <i>Když udělám chyby, vzdám to.</i> ▪ <i>Když jsou domácí úkoly příliš dlouhé, nedokončím je.</i> ▪ <i>Dokončuji úkoly i v případě, že jsou složitější, než jsem si myslel/a.</i> ▪ <i>Co jsem začal/a, to dokončím.</i> ▪ <i>Snadno věci vzdávám.</i>	▪ <i>Zvládám své emoce.</i> ▪ <i>Snadno se rozčílím.</i> ▪ <i>Moje nálada se hodně mění.</i> ▪ <i>Reaguji přehnaně na každou maličkost, která nastane.</i> ▪ <i>I v napjatých situacích zachovávám klid.</i> ▪ <i>Snadno mě něco rozruší.</i> ▪ <i>Vím, jak zvládat své emoce.</i> ▪ <i>Mé emoce jsou nepředvídatelné.</i> ▪ <i>Jsem náladový/náladová.</i> ▪ <i>Věci mě dokážou rychle otrávit.</i>	▪ <i>Snadno znervózním.</i> ▪ <i>Jsem víc v pohodě než většina lidí, které znám.</i> ▪ <i>Znepokojuje mě hodně věcí.</i> ▪ <i>Snadno zpanikařím.</i> ▪ <i>Dokážu pracovat pod tlakem.</i> ▪ <i>Ve stresových situacích zachovávám klid.</i> ▪ <i>Před blížící se písemkou jsem nervózní.</i> ▪ <i>Z nešťastné události se dokážu rychle vzpamatovat.</i> ▪ <i>Dobře zvládám stres.</i> ▪ <i>Bojím se mnoha věcí.</i>

Jak mluví data?

Výsledky mezinárodního šetření PISA

- **Žáci v ČR mají potíže** se zvládáním neúspěchu a často **ztrácejí** motivaci při prvních obtížích
- *Skutečná odolnost nevyrůstá v atmosféře stresu a obav, nýbrž tam, kde je možné riskovat, dělat chyby, hledat nové cesty a nacházet motivaci zkusit to znovu*

Jak mluví data?

Národní šetření čtenářské gramotnosti

- **Vytrvalost při práci s delším či náročnějším textem**, ochota pokračovat i přes obtíže a schopnost hledat vlastní řešení – zásadní nejen pro úspěch v oblasti čtenářské gramotnosti, ale i pro zvládání dalších školních výzev
- S rostoucí náročností úloh – ať už jde o délku textu, nutnost kombinovat více čtenářských dovedností, či hlubší porozumění – mají žáci větší **potíže s jejich úspěšným řešením**
- Žáci **lépe zvládají jednoduché úkoly** zaměřené na vyhledání konkrétních informací
- Žáci **selhávají tam, kde je třeba vytrvat delší dobu**, propojit více poznatků nebo uplatnit vlastní úsudek a tvořivost

Přístupy knihoven k posílení resilience žáků

Rozvoj pokročilých čtenářských schopností a dovedností

JAK?

Systematické zařazování vhodných **čtenářských situací do výuky:**

- porozumění **širšímu kontextu** textu
- rozpoznání **manipulativních** sdělení
- **práce s argumenty** pro a proti v textech s nejednoznačnými závěry
- **hodnocení** náročnějších textů **odborného charakteru** podporujících schopnost dlouhodobější koncentrace žáků na čtenářsky zaměřené úkoly

(PISA 2018: Čtenářství ve 21. století)

Zařazování úloh s využitím různorodých čtenářských dovedností žáků

PROČ?

Podněcování k **hlubším úvahám** žáků

Poskytování **kvalitní zpětné vazby** k rozvíjení čtenářských dovedností

(TZ ČŠI, Výsledky vzdělávání žáků 9. ročníku ZŠ ve vybraných předmětech 2022/2023)

Přístupy metodického charakteru

- 1 Rozdělování náročných úkolů na zvládnutelné kroky** (psaní odborných textů, referátů, esejů, tvorba prezentací apod.)
- 2 Inspirativní příběhy o vytrvalosti** (četba a kritická práce, práce s různými médii – audio, video apod.)
- 3 Aktivizace žáků a podpora rozmanitých přístupů** (otevřené úlohy, prostor pro samostatné přemýšlení, produktivní otázky typu „co kdyby“, které vedou k zamyšlení a změně úhlu pohledu)
- 4 Projekty/výzvy s dlouhodobým horizontem** (spolupráce se školami; ocenění výsledku i úsilí k jeho dosažení; pomoc žákům klást si otázky typu „Co už se vám podařilo?“, „Jak jste se vypořádali s překážkami?“, „Jaký bude váš další krok?“

Emoční stabilita

PISA 2022 | Emoční stabilita

- Zvládám své emoce.
- Snadno se rozčílím.
- Moje nálada se hodně mění.
- Reaguji přehnaně na každou maličkost, která nastane.
- I v napjatých situacích zachovávám klid.
- Snadno mě něco rozruší.
- Vím, jak zvládat své emoce.
- Mé emoce jsou nepředvídatelné.
- Jsem náladový/náladová.
- Věci mě dokážou rychle otrávit.

Ovládání emocí

- Klíč k učení
- V pojetí mezinárodního šetření PISA **proces ovlivňování vlastních emocí tak, aby nebyly překážkou, ale naopak podporovaly žádoucí jednání**
- **Podpora ovládání emocí** zvyšuje odolnost vůči výzvám a zlepšuje přizpůsobivost v neustále se měnícím světě

Jak mluví data?

Index mezinárodního šetření PISA – opakovaně slabé výsledky českých žáků v oblasti emoční stability

Tematické šetření ČŠI (2022/2023) – zaměřeno na hodnocení rizikového chování žáků základních a středních škol (ukazují se konkrétní faktory vlivu na emoční stabilitu ve školním prostředí)

- Téměř na 80 % škol aktivně buduje vztahy mezi žáky
- Na 70 % škol mají žáci možnost konzultovat osobní problémy s vybranými pracovníky

ALE

- Pouze 34 % základních škol pravidelně sleduje školní klima
- Více než 30 % žáků se necítí ve škole bezpečně
- 40 % žáků chodí do školy nerado

Podpora emoční stability žáků v praxi knihoven

Bezpečné a předvídatelné prostředí

Jasná a spravedlivá pravidla, rituály na podporu pocitu jistoty a předvídatelnosti

Podpora otevřené komunikace - je v pořádku sdílet emoce a mluvit o tom, co žáky trápí

Laskavost, naslouchání, oceňování pozitivního chování

Řešení konfliktů nenásilnou cestou a podpora spolupráce

Bezpečné a předvídatelné prostředí

Bezpečné prostory pro relaxaci a sdílení

Žáci mají možnost odpočívat a otevřeně komunikovat (inkluzivita)

Edukace žáků o emoční stabilitě, jejím významu a rozvíjení

Lekce na téma zvládání emocí, vyjadřování pocitů, práce s náladou

Emoce – jejich modelování a zvládání

Metodika práce s emocemi

Kruhy zaměřené na sdílení nálad, pocitů a způsobů, jak s nimi pracovat

Práce s emoční slovní zásobou, rozpoznávání a pojmenovávání emocí, hledání vhodných vyjadřovacích prostředků

Vedení žáků k reflexi vlastních emocí v různých situacích („Co mě dnes potěšilo? Co mě naštvalo? Jak jsem to zvládl?“).

Lektor sám jde příkladem v tom, jak zvládá náročné situace, jak adekvátně reaguje na frustraci, překvapení či konflikt

Sdílení vlastních strategií (např. „Když se rozčílím, pomáhá mi...“), posilování sebeovládání

Odolnost vůči stresu

Odolnost vůči stresu v pojetí PISA

- Schopnost **zvládat náročné situace a udržet si nadhled a psychickou pohodu**
- Zahrnuje strategie **zvládání a vyhýbání se**
- Přístup zaměřený na zvládání vede k aktivní snaze překonávat překážky a situace řešit
- Vyhýbání se často přináší jen dočasnou úlevu

PISA 2022 | Odolnost vůči stresu

- Snadno znervózním.
- Jsem víc v pohodě než většina lidí, které znám.
- Znepokojuje mě hodně věcí.
- Snadno zpanikařím.
- Dokážu pracovat pod tlakem.
- Ve stresových situacích zachovávám klid.
- Před blížící se písemkou jsem nervózní.
- Z nešťastné události se dokážu rychle vzpamatovat.
- Dobře zvládám stres.
- Bojím se mnoha věcí.

Jak mluví data?

- Empirické studie – potvrzení **pozitivního vlivu odolnosti vůči stresu** na duševní zdraví, motivaci k učení i sebevědomí
- Stres jakožto běžná součást života

Typy stresu

- **Eustres** (pozitivní, motivující přizpůsobit se; výzvy či překážky, na které máme vliv)
- **Distres** (nadměrná, intenzivně prožívaná a dlouhodobá zátěž, oslabuje adaptační mechanismy, vede k psychickým potížím; vznik v situacích, ve kterých ztrácíme vliv na události, nemůžeme se z ní dostat)
- **Tzv. naučená bezmocnost** (pasivita, úzkost, deprese, negativní dopad na zdraví fyzické)

Metodické podněty pro knižovní praxi (práce se stresem žáků)

Zadávejte úlohy s více možnými řešeními

- Žáci si volí vlastní cestu
- Nebojí se zkoušet nové postupy – zažít úspěch různými způsoby, eliminace obav z chyb

Ukazujte souvislosti učiva s běžným životem

- Žáci chápou smysl a význam toho, co se učí
- Vnímání užitečnosti učiva zvyšuje ochotu přijímat nové výzvy a překonávat stres z neznámého

Zařazujte práci v malých skupinách nebo krátké týmové hry zaměřené na spolupráci

- Žáci si navzájem pomáhají, sdílejí své nápady i nejistoty
- Spolupráce a sdílení radosti z dosažených výsledků pomáhá zvládat tlak a nejistotu, snižuje pocit osamocení a posiluje pocit bezpečí při řešení obtížnějších úkolů

Zařazujte společnou reflexi po skončení aktivit – co se povedlo, co bylo výzvou, jak žáci překonali nejistotu nebo obavu z chyby

- Reflexe pomáhá žákům pojmenovat a zvládat stresové situace
- Reflexe pomáhá žákům hledat funkční strategie zvládání stresu

Kreativní myšlení

Jak mluví data?

Výsledky mezinárodního šetření PISA 2022

- **Čeští žáci patří k nejméně sebevědomým** a zároveň nejméně otevřeným ke kreativitě v rámci zemí OECD a EU
- Jen 47 % českých žáků věří, že svou kreativitu mohou rozvíjet
- Pouze 50 % žáků vnímá ve škole podporu originálních řešení

Kreativita – oblast úzce spjatá s odolností vůči stresu

- Schopnost tvořivě přistupovat k problémům umožňuje lépe zvládat nejistotu, riziko i případné neúspěchy

Náměty a inspirace pro knihovní praxi

- Používejte v lekcích **otevřené úlohy s více možnými řešeními**
- Podporujte **různé cesty k cíli** – žáci vnímají vliv na výsledek a snižuje se obava z chyby
- Umožněte žákům **volit si způsob prezentace výsledků či nápadů** (kresba, model, video, příběh) – posilují si sebedůvěru a využítí silných stránek
- **Oceňujte originální nápady a snahu** hledat nová řešení (nejen správné odpovědi) – žáci se učí pracovat s chybou jako součástí tvoření

Náměty a inspirace pro knihovní praxi

- **Podporujte spolupráci** (brainstorming, společné projekty, experimenty) – sdílení nápadů v týmu eliminuje stres i nejistotu
- Zařazujte **krátké kreativní výzvy v časovém limitu** – žáci si zvykají na mírný tlak a učí se zvládat stres v bezpečném prostředí
- **S využitím knihovního fondu inspirujte příklady z praxe či příběhy**, kde odvaha tvořit a vytrvalost vedly k zajímavým výsledkům navzdory počátečnímu neúspěchu
- Pravidelně **zařazujte reflexi** – *co bylo nejtěžší, co byla výzva, jak žáci překonali nejistotu* – pomáhá to uvědomit si vlastní reakce a používané strategie

Sebehodnoticí škála (1–5): 1 – vůbec ne, 3 – částečně, 5 – systematicky, vědomě, často

Oblast	Otázka k sebereflexi	Hodnocení	Poznámka / Akční krok
Práce s chybou	Reaguji na chyby žáků jako na příležitost k učení?	x	Jak mohu lépe využít chybu jako nástroj k učení?
Kognitivní výzvy	Zadávám úlohy, které vyžadují přemýšlení, trpělivost a odvahu nevědět?	x	Které typy úloh mohu zařadit častěji?
Oceňování úsilí	Dávám žákům zpětnou vazbu zaměřenou na úsilí a strategie, nejen výsledky?	x	Jak mohu zpětnou vazbu lépe strukturovat?
Bezpečné klima	Cítí se moji žáci bezpečně, když potřebují vyjádřit svoji nejasnost nebo pochybnost?	x	Co mohu udělat pro zvýšení pocitu bezpečí?
Podpora autonomie	Vybízím žáky, aby si hledali vlastní cesty k řešení, a umožňuji jim spolurozhodovat?	x	Kde mohu žákům nabídnout více volby?
Vytrvalost	Povzbuzuji žáky, aby se vraceli k obtížným úkolům, i když se jim napoprvé nedaří?	x	Jak mohu podpořit jejich motivaci k návratu, k pokračování?
Zpětná vazba od žáků	Ptám se žáků, co jim pomáhá překonávat obtíže, případně co by potřebovali víc?	x	Jak mohu lépe naslouchat jejich potřebám?

Zdroje (kurátorsky vybrané) k tématu

- Publikace Pavlíny Mazáčové (vydala NK ČR)
- Tematické zprávy a další výzkumné dokumenty České školní inspekce (dostupné z: <https://csicr.cz/cz/>)

Kontakt v případě dotazů:
mazacova@phil.muni.cz

Děkuji.